

**A rendszerváltás megítélése az eszenyi lakosok szemszögéből,
kérdőíves felmérés alapján.**

Tartalom

Bevezetés	3
A kárpátaljai magyarság helyzete a Szovjetunió felbomlását követően.....	4
A rendszerváltás megítélése az eszenyi lakosok szemszögéből, kérdőíves felmérés alapján	8
Felhasznált szakirodalom:	26
Ábrák jegyzéke:	28

Bevezetés

Ukrajna politikai, gazdasági és társadalmi helyzetének az instabilitása miatt a lakosság körében egyre aktuálisabb és gyakrabban felvetődő kérdés a : „Mikor és hol volt jobb élni: a Szovjetunióban, vagy a független Ukrajnában?” A téma megközelítése számos kérdést vet fel. Jelen munkában – Kárpátalja egy magyarlakta településének – az eszenyi lakosok szemszögéből igyekszünk bemutatni a szovjet, majd a birodalom felbomlása után ukrán állampolgárként eltöltött időszakot, illetve ezen időszakok megítélését. Hiszen ennek a négy évtizedes hovatartozásnak a változása rányomta a bélyegét az élet minden területére és részére.

A Szovjetunióhoz és a független Ukrajnához való hovatartozás megítélését egységes szempontrendszer szerint összeállított kérdőív alapján végeztük el. A mintavétel véletlenszerű volt, az 50 adatközlő kiválasztásánál a fő szempont az 50. életévnek a betöltése volt – ami azt feltételezi, hogy a megkérdezett már munkaviszonnyal rendelkezett a Szovjetunió fennállásának éveiben, vagy legalábbis munkaképes korú volt – illetve, hogy egy háztartásban csak egy kérdőív kerüljön kitöltésre.

A kérdőív kérdéseinek részletes kielemezése előtt célszerűnek láttuk röviden kitérni a Szovjetunió felbomlásának és Ukrajna függetlenedésének hatását a kárpátaljai magyarságra a szakirodalom alapján.

A következő részben kérdőíves felmérés alapján tárjuk fel az eszenyi lakosok véleményét az adott kérdéssel kapcsolatban. A kérdőívben a válaszadók kiválasztása véletlenszerű volt, fő szempont pedig az, hogy az adatközlők minimális korhatára elérje az 50 évet – ami szerint már rendelkezniük kellett munkaviszonnyal a Szovjetunió felbomlása előtt – valamint lényeges szempont az, hogy egy háztartásban csak egy adatközlővel lehet ismertetni a kérdéseket.

A kárpátaljai magyarság helyzete a Szovjetunió felbomlása után.

A „szovjet népnek nagy családjában” a kárpátaljai magyarság, bár területi részén mind végig abszolút többséggel élt, 1945 és 1991 között a szovjet fennhatóságnak köszönhetően nem élvezhette az önállóságot, az autonómia egyetlen formáját sem. Az autonómia ígérete csak szavak szintjén adatott meg a Kárpátalján élő magyar nemzetiségű embereknek. Kettős elnyomásban részesültek évekig. Egyrészt felülről, a szovjethatalom által mindenkor és mindenhol megjelenített diktatúrája igyekezett átformálni az életük minden részét. Másrészt más helyről, és más módon az előretörő helyi ukrán pártok- és politikusok igyekeztek átformálni a helyiek gondolkodását és nemzeti érzéseit. A felső hatalmak erősen dolgozott azon, hogy a magyar politikusokat, képviselőket kiszorítsák a helyi politikai életből, ezáltal megakadályozva azt, hogy képviselni tudják a kárpátaljai magyar kisebbség érdekeit. Először az oroszosítás, majd 1991-től az ukránosítás vette kezdetét Kárpátalján.¹ A Szovjetunió keretében az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság, majd 1991-től kezdve Ukrajna legnyugatibb közigazgatási egységeként létezett. Az ott élőknek mindannyiszor alkalmazkodniuk kellett az adott politikai rendszerhez, integrálódniuk kellett az új rendszerbe, s minden új hatalom beolvasztotta, felszámolta az előző időszakban kialakult regionális alrendszereket, tekintet nélkül azok súlyára. Az egymást követő államfordulatok mindannyiszor politikai rendszerváltást is jelentettek, ami együtt járt többek között a hatalmi elitek lecserélődésével, a hatalomgyakorlás átalakulásával, a gazdasági, nyelvi és kulturális irányváltással, s a nem ritkán erőszakos népességmozgásokkal, kényszerszermigrációkkal.²

Kárpátalja szovjetizálásának fő lényege a kolonizáció, a belső földek megszerzése, e terület beolvasztása a szovjet birodalomba. A szovjet évek alatt a kárpátaljai területek meghatározó helyzete volt az ukrán nemzetiségűek által végbemenő „önkéntes” beköltözés. Magukkal hozták a saját szokásaikat, ami a kultúrára és a gazdasággal is negatív tényezőként hatott. Ezek a folyamatok belső feszültségekhez vezettek. A magyar nemzetiségűek veszélyben látták a jövőjüket. A városokban a folyamatos ukrán nemzetiségűeknek köszönhetően egyre inkább kiszorultak a magyarok. A munkahelyeken is az ukránokat részesítették előnyben.³ Ezen állításokat statisztikai adatok is alátámasztják. A legszembetűnőbb változásokat Kárpátalja azon városaiban fedezhetjük fel, ahol a magyarok éltek abszolút többségben. Ungváron például az

¹ BOTLIK JÓZSEF - DUPKA GYÖRGY: Ez hát a hon.... Tények, adalékok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből (1918-1991). Bp.-Szeged, 1991

² CSANÁDI GYÖRGY: Sorsfordító évek sorában. PoliPrint, Ungvár, 2004 301.

³ http://adatbank.transindex.ro/regio/kisebbssegkutatas/pdf/VIII_Statisztikai%20tablazatok%205.pdf leöltés idő : 2014.március 20.

1930-as népszámláláskor 35 628 fő volt a lakosság lélekszáma. Ebből 10 648 ukrán, 5839 magyarnak vallotta magát, illetve figyelembe kell vennünk a zsidóságot is, amely közösség ekkor 6 614 embert számolt. Ez azért is volt mérvadó ebben az ügyben, mert a magyarság egy részét a népszámlálásnál ide sorolták. Ugyanebben a városban 1989-es népszámlálásnál az összlakosság 116 101 embert tett ki. A lakosságból ekkor 81 054 ukrán, 9179 magyar nemzetiségű volt. Az adatok 2001-ben nem sokat változtak, de a magyarság száma egyre csak csökkent, ugyanis ekkor az összlakosságból csak 7972 ember vallotta magát magyarnak. Ezek az eredmények egész Kárpátalja településére igaznak bizonyult. A helyzet az évek során a magyarság szempontjából nem javult, sőt némely településen a magyarság száma több mint a felére csökkent, ami jelentős veszélyt jelentett a jövő nemzedék számára.⁴

A szovjetrendszer negatív hatásaként említhetjük azt is, hogy igyekezett Kárpátalját gazdaságilag is minél lehetetlenebb helyzetbe hozni. Úgy igyekezett kialakítani a termelő ipari ágakat, hogy azok önállóan ne is tudjanak működni. Az országos ipari létesítményeket a szovjetrendszer valószínűleg nem nemzetiségi, hanem stratégiai okokból nem telepített a nyugati határvidéken fekvő Kárpátaljára. Közben a helyi mezőgazdasági viszonyokat, termelési hagyományokat nem ismerő, vezető beosztásba helyezett orosz és ukrán szakemberek tönkretették a sok évszázados tapasztalaton alapuló kárpátaljai agrárágazatot, a gabona-, szőlő- és gyümölcsstermesztést, és a híres beregszászi és a szerednyei borvidéket. Az iparosodást Kárpátalján úgy hajtották végre, hogy létrehozott gyárak, üzemek nem kész termékeket, hanem alkatrészeket állítanak elő, és központi, moszkvai irányítás alá tartoztak. Ebből következett, hogy a szovjet birodalom széthullása után ezek a helyi gyári kapcsolatok, nyersanyagok és megrendelők nélkül hagyták az egész kárpátaljai termelő ipari ágakat. A független Ukrajna létrehozása után az előbbi üzemek hamarosan tönkre mentek, és azóta is tartó mély gazdasági válságot, nagymértékű munkanélküliséget idéztek elő.⁵ 1989-re már csak 50 magyar iskola, 14 orosz, 10 román, 564 ukrán iskola működött Kárpátalján. A kultúra elenyészőben volt, mivel még a magyar oktatás is veszélybe került ekkor.⁶

A kultúra terén azonban nagy erőlelépésnek bizonyult a KMKSZ megalakulása. Ez a szervezet több szempontból is nagyon fontos kiemelni. 1989 előtt a kárpátaljai magyar kisebbségnek nem volt önálló képviselői szervük. A szellemi teret, sőt még a politikai teret is a

⁴ Kárpátalja településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai 1880–1941. KSH, Budapest, 1996.; Ukrajna Állami Statisztikai Bizottsága <http://www.ukrcensus.gov.ua/>

⁵ BOTLIK JÓZSEF: Egastas Subcarpathica. Adalékok az Északkeleti- Felvidék és Kárpátalja XIX-XX. Századi történetéhez. Bp., 2000. 292-294.

⁶ FEDINEC CSILLA: Fejezetek kárpátaljai magyar közoktatás történetéből (1944-1991) Bp., 1999. 86. Interneten: <http://mek.oszk.hu/07400/07493/07493.pdf>

kultúra, elsősorban az irodalom jelentette. A változás az 1980-as évek közepétől volt érzékelhető.

Elsőként alakult meg 1989-ben a máig legnagyobb tagot számláló Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség. Ennek köszönhetően hatalmas változások mentek végbe a kárpátaljai magyar politikai életbe.⁷

1991. augusztus 24-én az Ukrán SZSZK 12. összehívású Legfelsőbb Tanácsának rendkívüli ülészakaszán kiáltották Ukrajna függetlenségét.⁸ 1991. december 1-jére megerősítő népszavazást írtak ki. Ezen a napon választották meg Ukrajna államfőjét is. A szavazás során a lakosság 90,3%-a az ország függetlensége mellett tette le a szavazatát. Az újonnan megalakult független állam első államfője nem volt más, mint Leonyid Kravcsuk, aki a szavazatok 61, 59 %-át nyerte el, ami kimagasló eredménynek számított.⁹

Kárpátalja célja a függetlenség elérése volt, azonban az ukrán vezetőség még túlságosan elfoglalt volt ahhoz, hogy a kisebbség helyzetével foglalkozzon a nemzeti érdekekkel szemben.¹⁰

Ami Kárpátalja autonómiáját illeti, erre bizony a nép akarata ellenére sem került sor. Ennek a kérdésnek a megoldását a felső hatalmak egyszerűen levették a napirendről és nem is tették rá vissza többé,¹¹ ugyanis Ukrajna ekkor legfontosabb feladata az volt, hogy elismertesse magát önálló független államként.¹² Az ezt követő időszak eseménydúsan zajlottak. 1992. április 29. –én a népképviselők kárpátaljai megyei tanácsának elnökévé választották Dmitro Dorcsinect. Ungváron megnyílt az ukrán külügyminisztérium helyi képviselete is. Vezetője Szeptán Turjanica.¹³ Ukrajna nemzeti-kulturális képviselői abba az irányba dolgoznak, miszerint a nemzeti kisebbségek megőrizték minden faluban és városban a saját kultúrájukat.¹⁴

Ennek érdeke védelmében 1993. április 30-án, Ungváron megalakult a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége (MÉKK). 1993. szeptember 1.-én a kárpátaljai nemzetiségek iskolába bevezették az ukrán nyelv kötelező oktatását. A legfontosabb eseményeket tekinthetjük a kárpátaljai magyar kultúra továbbélése szempontjából 1994. szeptember. 1-én Beregszászban megnyílt a Nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskola

⁷ BÁRDI NÁNDOR- FEDINEC CSILLA- SZARKA LÁSZLÓ: Kisebbségi magyar közösségek a 20. században. Bp., 2008 346.

⁸ BOTLIK. 2000.296.

⁹ FEDINEC CSILLA, VEHES MIKOLA: Kárpátalja 1919–2009: történelem, politika, kultúra. Argumentum, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete. Bp.2010. 377.

¹⁰ <http://mek.oszk.hu/09600/09645/09645.pdf> . 201. letöltési idő:2014.április 12.

¹¹ CSANÁDI. 2004.305.

¹² CSERNICSKÓ ISTVÁN: A nyelvpolitika és a kisebbségi nyelvi jogok Ukrainában 1991 és 2011 között. http://elib.kkf.hu/ewp_11/2011_1_07.pdf letöltési idő: 2014.ferbuár 9. 95.

¹³ FEDINEC CSILLA - VERES MIKOLA: Kárpátalja évszámokban (1867-2010). Hoverla, Ungvár, 2011. <http://mek.oszk.hu/09600/09645/09645.pdf> letöltési idő: 2014. Március 13. 206.

¹⁴ Микола ВЕГЕШ, Чілла ФЕДИНЕЦЬ, Маріан ТОКАР, Юрій ОСТАПЕЦЬ: Унікальність Закарпаття в його історії. <http://www.mtaki.hu/data/files/60.pdf> letöltési idő :2014.március.24

Kihelyezett Tagozata. Magyar tannyelven oktatnak óvodapedagógiát, valamint angol nyelv és földrajz, illetve angol és történelem szakpárokon. 1996-ban az intézmény önálló főiskolává vált Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola néven. Ezek mind azt bizonyítják, hogy a kárpátaljai magyarság a független Ukrajna részeként is igyekezett megtartani nemzeti érdekeit és harcolt a kultúra fennmaradásáért.¹⁵

¹⁵ FEDINEC - VEHES., 2011. 213.

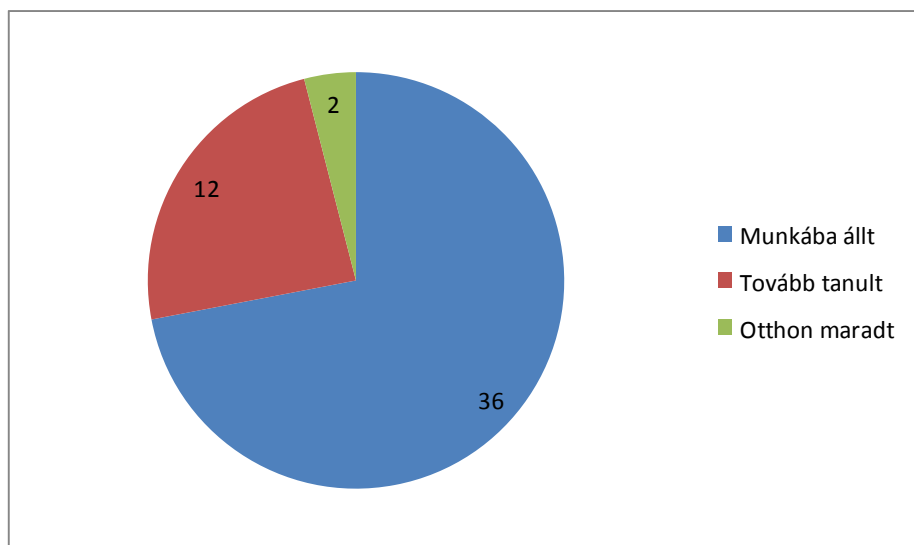
A rendszerváltás megítélése az eszenyi lakosok szemszögéből, kérdőíves felmérés alapján.

Jelenleg Eszeny lakossága 1702 fő, ami a lakosság gyarapodása szemszögéből pozitívnak tekinthető.¹⁶ Ugyanis, 1998-ban a lakosság összlétszáma elérte a 1721 főt, a 2007-es évben ugyanebben a kérdésben visszaesés figyelhető meg, mivel az ekkori statisztika szerint Eszeny lakossága ekkor már csak 1675 fő volt, így tehát a lakosság száma 2,68%-al csökkent.¹⁷ Ennek ellenére konzekvenció levonásaként elmondhatjuk, hogy a lakosság száma a 2007-es népszámlálást követően 2014-re 1,6%-al növekedett.

A vizsgált település többségében magyar lakta település. A megkérdezettek 100% magyar anyanyelvűnek és magyar nemzetiségűnek mondja magát.

Rákérdezve az adatközlők általános iskola befejezése utáni életútjukra, megállapíthatjuk, hogy a megkérdezettek zöme csak nyolc osztályos képzettségben részesült. (1. ábra) Ezek az emberek a helyi kolhozokban kezdtek el dolgozni. Nem végleges munkahelyként ugyan, de jelentősen megkönnyítette az emberek életét az, hogy helyben találtak munkát.

1. ábra: A válaszadók a szerinti megoszlása, hogy mivel foglalkoztak az általános iskola befejezése után

Fontos kiemelnünk azt, hogy az emberek többsége nem pusztán szabad akaratból nem tudta vagy nem szerette volna magát tovább képezni. A továbbtanulás nem mindenki számára volt

¹⁶ Az Eszenyi Községi Tanács hivatalos adatai szerint

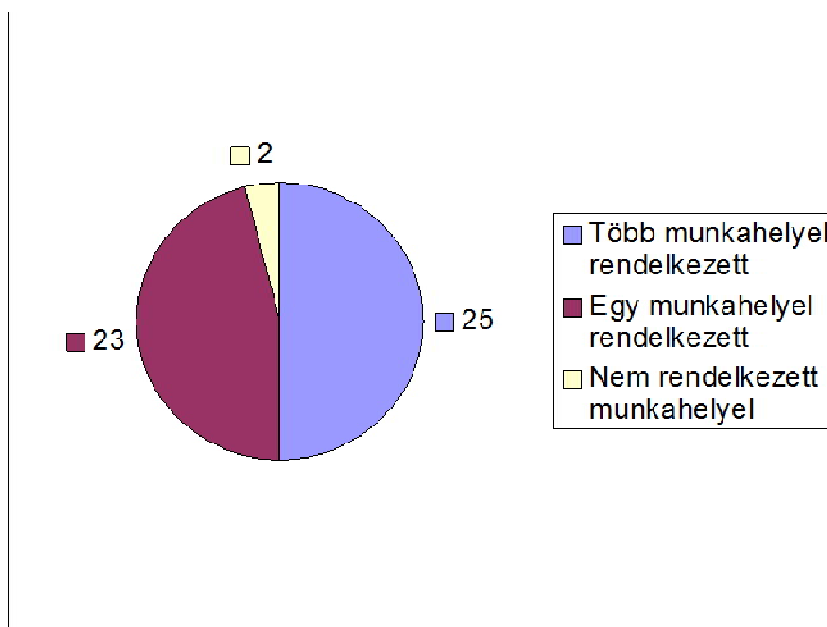
¹⁷ BAKURA GÁBOR: Eszeny településtörténete különös tekintettel a szovjetrendszer helyi kiépítésére. Diplomamunka, Beregszász, 2011. 9.

megengedhető. A megkérdezettek közül 36 személy nem tudott ezzel a lehetőséggel élni. Sokuk kénytelen volt az iskola befejezése után munkába állni. Legtöbben a helyi kolhoz munkásaként folytatták az életüket, sokan azonban a közeli városokban próbálták szerencsét. A legtöbb Csap városában helyezkedtek el különböző munkahelyeken. A férfiak esetében általában a hadseregből történő leszerelést követően a csapi vasútállomás nyújtott megfelelő munkalehetőséget és körülményeket. Emellett dolgoztak az építőiparban vagy épp gépkezelőként a kolhozokban. A nőknél sokkal több volt a munkahelyek sokszínűsége. Voltak, akik az Ungvári cipőgyár, a városi boltok, vagy épp a piacokon elárusítóként dolgoztak nap, mint nap a megélhetésért. A legtöbb falusi lány a kolhozokban fejőnőként, vagy kisegítőként dolgozott.

A kutatás során megkérdezettek közül 10-en tudtak szakképzetségben részesülni. Voltak, akik a munkácsi szakiskolában megkapták az óvónői végzettségüket. Míg mások szabás-várást tanultak Ungváron, szakácsnak, elárusítóknak vagy épp a Beregszászi Egészségügyi Szakiskolában tanultak tovább ápolónőnek. Őket nagyrészt a szüleik támogatták, és így nyílt számukra lehetőség a szakképzésre. A kutatás során a megkérdezettek közül 5 személy – valamennyien nők – az iskola befejezése után otthon maradt és segített vezetni a háztartást addig, amíg férjhez nem ment. A férfiak olyan munkahelyeket választottak, ahol biztos keresetük lesz és ez által biztosítani tudták a családjuk számára a megélhetést.

A megkérdezettek fele a nyugdíjig több munkahellyel rendelkeztek. Először a kolhozba igyekezett mindenki munkát találni. (2. ábra) Ott különböző beosztásban dolgoztak: fejőnőként, állatgondozóként, mezőgazdaságnál munkásként, vagy épp munkafelügyelőként.

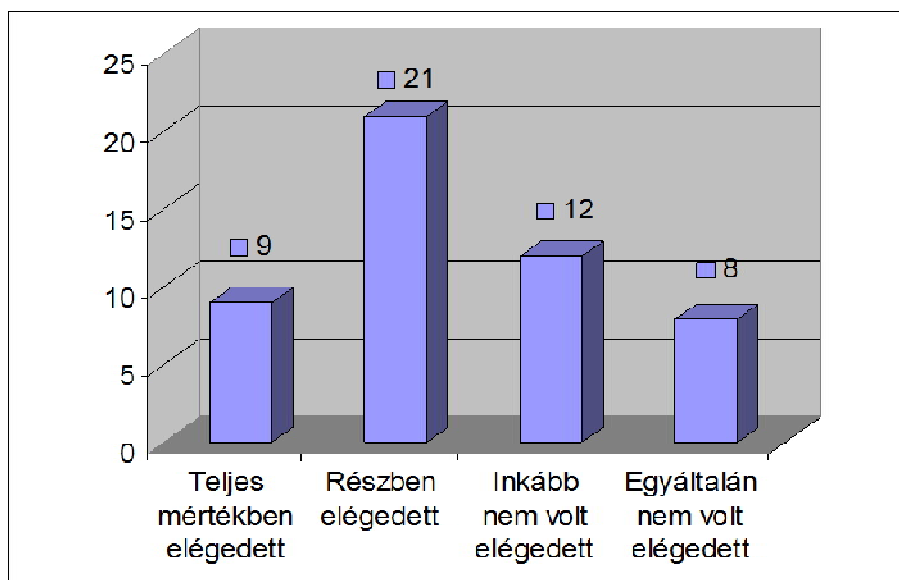
2. ábra: A válaszadók a szerinti megoszlása, hogy hány munkahelyen dolgoztak az elmúlt időszakban

A kolhoz felbomlása után azok, akik még nem érték el a nyugdíjas korhatárt, új munkahely után kellett nézniük. Ebben jelentősen megkönnyítette a dolgukat az eszenyi cipőgyár, ami 1989-be nyílt meg. Azok közül, akik tovább tanultak, akadtak olyanok is, akik nem elégedtek meg az első munkahelyükkel, és így másik után néztek. A megkérdezettek közül 23 ember megmaradt ugyanannál a munkahelynél. Általában két okkal lehet ezt magyarázni: egyrészt azok, akik a kolhoznál dolgoztak, elérték a nyugdíjas korhatárt, másrészt pedig a munkahely megfelelő körülményeket és kielégítő fizetést kínált a jó dolgozóknak. 2 embernél volt az tapasztalható, hogy élete folyamán nem dolgozott sehol. Az iskola befejezése után otthon, majd később háztartásbeliként élte mindennapjait.

A rendszerváltás megítélésének egyik sarkalatos pontja a havi fix jövedelem, amiből az adatközlőknek meg kellett élniük a vizsgált időszakokban. (3. ábra). A Szovjetunióban ledolgozott éveket illetően a válaszadók túlnyomó többsége részben elégedett volt a jövedelmével.

3. ábra: A válaszadók elégedettség szerinti megoszlása a fizetésüket illetően a Szovjetunió fennállásának idején.

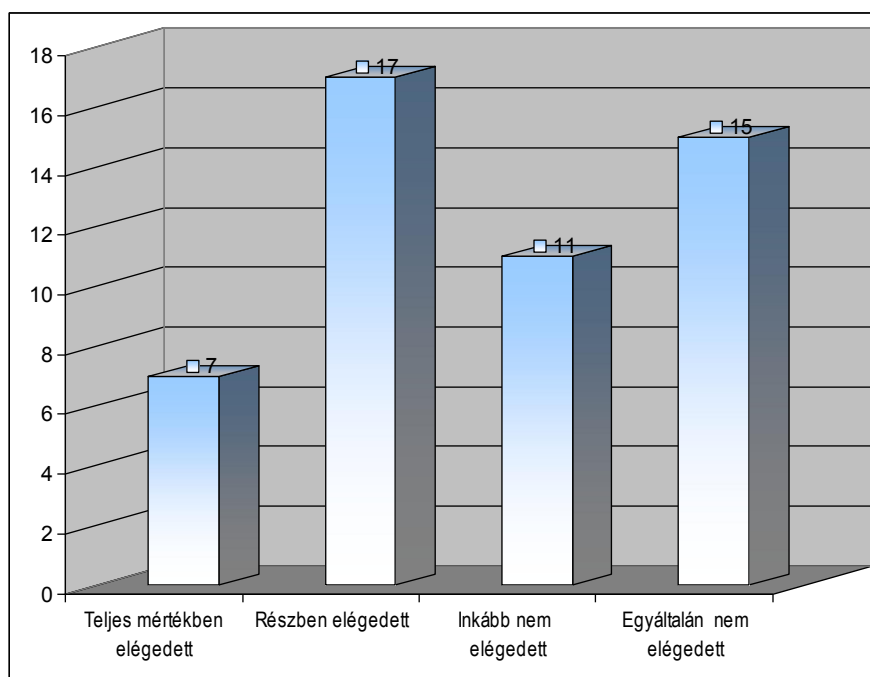

Akik azt választották, hogy teljes mértékben elégedettek, azoknak a havi fizetése 120-300 rubel között ingadozott. Ez több mint elégnek bizonyult ahhoz, hogy a mindennapi szükségletek kielégítése mellett a megtakarításaikat bankokban helyezték el, ahol kamatoztatni szerették volna. Ez később nem a javukra, hanem az ellenkezőjére fordult.

A kutatás során a többség, közel a fele mondta azt, hogy csak részben voltak elégedettek. Az ők havi keresete 70-160 rubel között volt. Elmondásuk szerint a mindennapi szükségletekre elég volt, de már ebből az összegből egy családot csak részben tudtak eltartani, mivel több szükségleti dolgot csak kéthavonta tudtak vásárolni, mint például ruhaneműt is.

A harmadik részt képezzék azok az emberek, akik inkább nem voltak megelégedve az akkori fizetésükkel. Nem tudták belőle eltartani a családjukat, így mellékkereset után kellett nézniük, ugyanis az ők fizetésük 65-110 rubel között változott és nem találták megfelelőnek az árakhoz képest. Azok, akik egyáltalán nem voltak elégedettek bevallásuk szerint az egyéni havi jövedelmük 40-100 rubel volt, ami még a család élelmeztetésére sem volt elég. Így egy ember, ha dolgozott még a minimális életviszonyokat sem tudta biztosítani a családjának. Összehasonlításképp rákérdeztünk arra, hogy a független Ukrajnában a megkérdezettek mennyire elégedettek a jelenlegi fizetésükkel/nyugdíjukkal.(4. ábra)

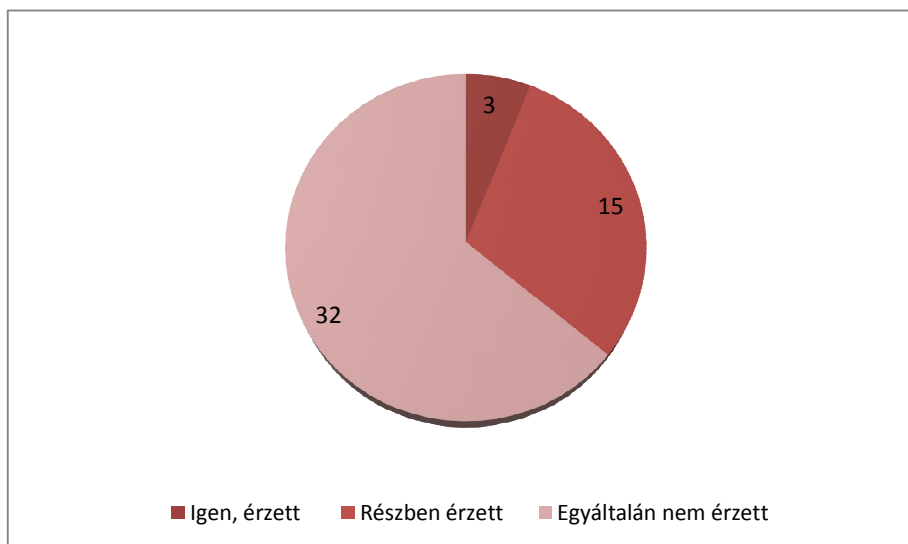
4. ábra: A válaszadók elégedettség szerinti megoszlása a fizetésüket illetően a független Ukrajnában.

A megkérdezettek közül 17 válaszolták azt, hogy részben elégedettek jelenleg a havi keresetükkel/nyugdíjukkal. Nekik a nettó jövedelmük 1000-2200 hrivnya között változik. Megélhetésre, háztartásra, alapvető dolgokra elég csak ez a pénz. Akik nyugdíjasak és családban élnek, ők fedezni tudják a költségeiket és minden szükségletüket, hiszen nem az ő jövedelmük a domináns a családi költségvetésben, csak mellékkeresetként szolgál, ellentétben azokkal az emberekkel, akik egyedül élnek. Ők csak éppen be tudják osztani a pénzüket a következő fizetésig/nyugdíjig. A második leggyakoribb válasz, miszerint a megkérdezettek közül 15-en egyáltalán nem elégedettek a keresetükkel/nyugdíjukkal. Általában a havi jövedelmük 1000-1169 hrivnya között változik. A keresetük a mindennapi élethez elég, és sokan nem tartják reálisnak ezt az összeget. Azok, akik inkább nem elégedettek, de nem egyáltalán, azoknak a jövedelmük nem sokkal különbözik a fentiektől. Szerintük ez a pénz szintén csak a megélhetésre elég és nem lehet belőle biztosítani a minimális életszínvonalat sem. A kutatás során 7 ember mondta azt, hogy ő jelenleg is teljes mértékben elégedett a jövedelmével. Havi jövedelmük 1500-3000 hrivnya között van. Többnyire magas beosztásban dolgoznak/dolgoztak és így a nyugdíjukat is eszerint kapják.

A Szovjetunió birodalmában több nemzetiség is beletartozott. Ennek kapcsán a felmérés során rákérdeztünk arra is, hogy mennyire volt tapasztalható a nemzetiségi elnyomás a szovjet időkben. (5. ábra)

5. ábra: A válaszadók aszerinti megoszlása, hogy mennyire tapasztalta a nemzetiségi elnyomást a Szovjetunóhoz való hovatartozás idején

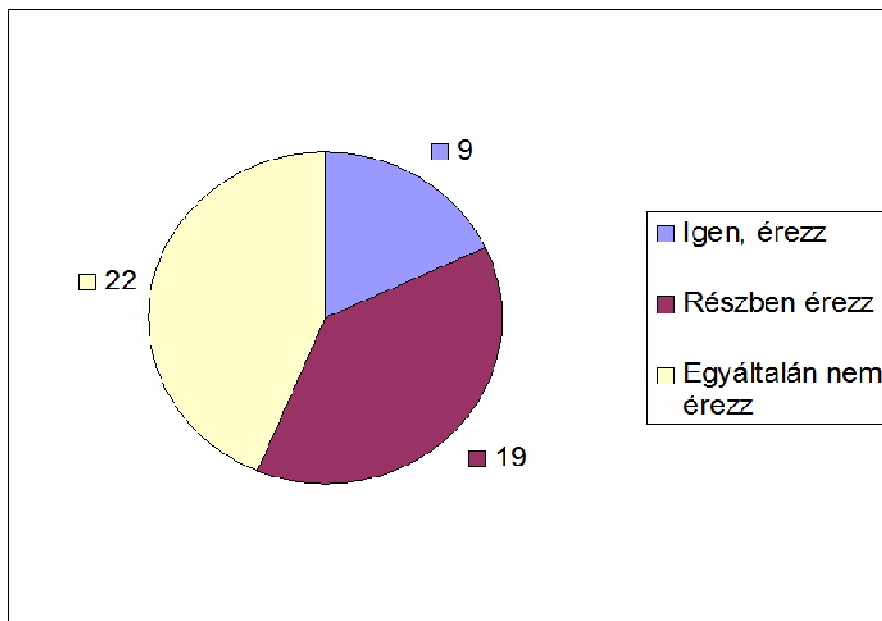

Az adott kérdésnél a megkérdezettekből 32-en mondták azt, hogy nem érezték a Szovjetunióban a magyarságuknak a hátrányát. Nem tapasztaltak semmi kifogásolhatót életük azon részében mikor tanultak, vagy épp dolgoztak a szovjetrendszer évein belül. Ennek ellenére mások teljes más véleményen vannak. 15 ember ugyanis azt válaszolta, hogy részben érték elnyomások a Szovjetunió éveiben. Elmondásuk szerint az oroszokban nem vélték felfedezni semmiféle jelet arra vonatkozólag, hogy nem ismernék el a magyar nyelvet a mindennapi életben. Segítőkések, türelmesek voltak azokkal az emberekkel, akik nem tudtak eligazodni, vagy épp segítségre szorultak. Azonban a hivatalokban már gondot okozott az, hogy ha valaki nem tudta az orosz nyelvet. „Sokszor segítségre szorultam, ha valamilyen hivatalos okmányt kellett kitölteni, és segítséget nem mindig kaptam. Aki nem tudott oroszul, az nem ment ilyen helyekre, vagy csak ismerőssel, aki beszélte a nyelvüket”¹⁸. Mindössze három ember nyilatkozta azt, hogy őt a munkahelyén elítélték a magyarsága miatt. Nem voltak elég segítőkészek, és ellenségesek voltak, vagy érezhetően negatívan viszonyultak hozzájuk az orosz nyelv hiányos tudása miatt.

A válaszadók véleményüknek arány az Ukrajnában tapasztalható nemzetiségi elnyomással szemben jelentősen változott. (6. ábra).

¹⁸ 1954-ben született eszenyi lakos elmondása alapján. Az interjú készült 2013. decemberében.

6. ábra. A válaszadók aszerinti megoszlása, hogy mennyire tapasztalja a nemzetiségi elnyomást a független Ukrajnában

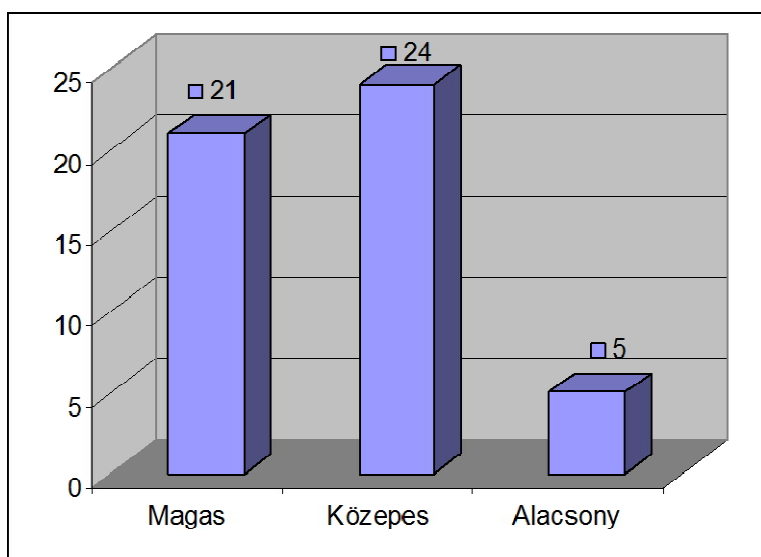

A kutatás során tehát bebizonyosodott, hogy nőtt azoknak a száma, akik részben érzik az elnyomást a magyar nemzetiségük miatt. Elmondásuk szerint főképp a városokra jellemző ez a jelenség. „Manapság már a közeli piacokon senki sem beszél magyarul, csak ukránul. Egyedül nem megyek inkább sehová, vagy megkérem a gyerekeimet, hogy menjenek inkább ők. Én nem tudok ukránul és már nem is fogok megtanulni. Nekik azonban fontos, hogy ismerjék a nyelvet, még ha nem is akarják de muszáj.”¹⁹ Az ottani lakosság nem tolerálja az ukrán beszédképesség hiányát. Ez a kijelentés a hétköznapi élet minden területén igazolást nyer. A boltoktól kezdve egészen az oktatásig megfigyelhető. Nőtt azok száma, akik teljes elnyomást élnek át az évek folyamán.

A tanulmányozás elengedhetetlen része az, hogy kitérjünk az oktatás színvonalára is. A megkérdezetteknek ebben a kérdésben nagyon eltérő a válasza. (7. ábra)

¹⁹ 1932-ben született eszenyi lakos véleménye alapján. Az interjú készült: 2013.decemberében.

7. ábra. Az oktatás színvonala a Szovjetunió éveiben az eszenyi lakosok véleménye szerint

A munka során a megkérdezettek közel a fele, vagyis 24 ember állította azt, hogy a Szovjetunióban magas volt az oktatás színvonala. Ezt az állítást az akkori szigorúsággal magyarázták. Valamint megkérdezettek véleménye szerint a tanárok hozzáállása is másmilyen volt az akkori időkben. „A tanulók és a tanárok között jelen volt a kölcsönös tisztelet és bizalom, ami elősegítette a hatékony tanítást nap, mint nap. A tanárok is sokkal több figyelmet szenteltek az osztályoknak, és esetenként akár egyénileg is elősegítették a tanulók fejlődését. Szóval más volt a tanárok hozzáállása, mint napjainkban.”²⁰ „Az oktatásban elengedhetetlen volt a szovjet ideológia. A diákoknak ebben a korszakban kellett tanulniuk és élniük. Sztálin országába a gyerekek boldog, őt köszöntjük minden reggel, ezzel kezdjük a napot! Ezt minden reggel elmondatták velünk, és mindenkinek tudnia kellett.”²¹

A megkérdezettek közül 21-en mondták azt, hogy az oktatás színvonala magas volt. „Az orosz nyelvet az iskolákban kiválóan oktatták és így a tanulók nagyon könnyen el tudták sajátítani. A diákok fegyelmezettebbek voltak akkor és más volt a hozzáállásuk is.”²²

A kérdőívben a megkérdezettek közül 5 személy állította azt, hogy alacsony volt az akkori oktatás színvonala. Ők ezt azzal támasztják alá, miszerint az orosz nyelvet a magyar nyelv fölé helyezték, és már erőltetetten folyt a tanítása a magyar iskolákban. A magyar tanulókból ki akarták nevelni a magyar nemzeti érzéseket, és szovjet ideológiákkal kívánták helyettesíteni.

²⁰ 1957-ben született eszenyi lakos elmondása alapján. Az interjú készült 2013. decemberében.

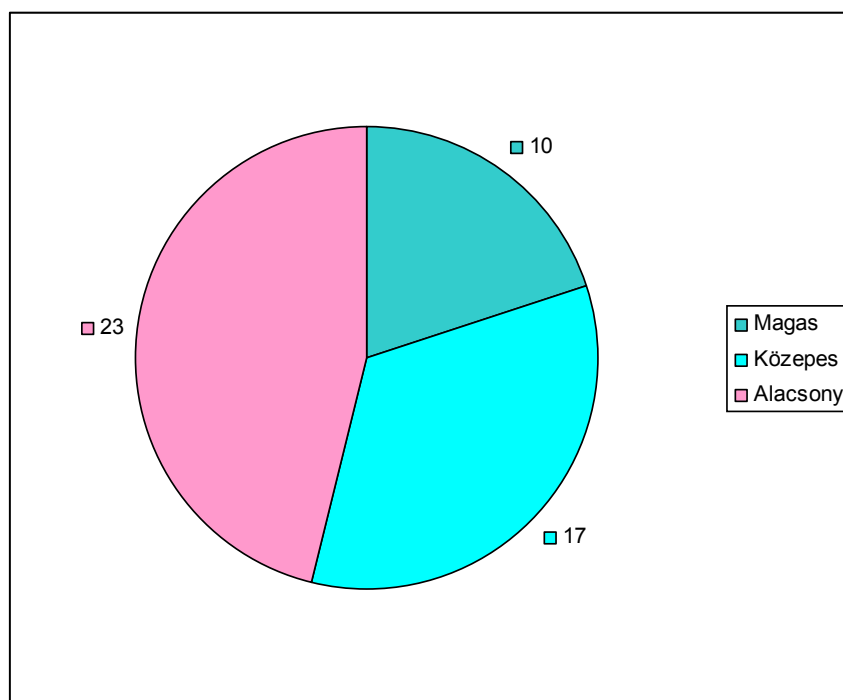
²¹ 1948-ban született eszenyi lakos elmondása alapján. Az interjú készült 2013. decemberében.

²² 1939-ben született eszenyi lakos véleménye alapján. Az interjú készült 2013. decemberében.

Azok a diákok, akik tovább szerettek volna tanulni, nem tehették meg ezt az anyanyelvükön. „A szüleim miután már kikerítették a pénzt a továbbtanulásomra meggondoltam magam. Egyáltalán nem tudtam beszélni oroszul, így hát megijedtem, és inkább elmentem dolgozni. Ma már bánom ezt a döntésemet.”²³

Az összehasonlítás miatt nagy jelentőséggel bírt annak a megvizsgálása, hogy a megkérdezettek hogyan vélekednek a jelenkori oktatás színvonaláról. (8. ábra)

8. ábra. Az oktatás színvonala a független Ukrajna éveiben az eszenyi lakosok véleménye szerint

A két diagram között jelentős az eltérés. A kutatás során megkérdezett lakosság közül 23-an azt nyilatkozták, hogy alacsony jelenleg az oktatás színvonala. „A tanárok és a diákok hozzáállása is jelentősen romlott az évek folyamán és azzal igazolják, miszerint már nem lehet évet ismételni a diákoknak.”²⁴ Az évismétlés veszélyének az elvesztésével a diákok főbb motivációjuk is elvesztették. Napjainkban, az elmondások szerint, a diákok fegyelmezetlenek, hanyagok, és nem elég aktívak a tanulásban. „Ez a szülők hibája is, hiszen a gyerek jellege nevelés kérdése, amit főképp a saját környezetében kell, hogy megkapjon. A diákok szellemi

²³ 1948-ban született eszenyi lakos véleménye alapján. Az interjú készült 2013 decemberében.

²⁴ 1948-ban született eszenyi lakos véleménye alapján. Az interjú készült 2013 decemberében.

nevelését a szülők teljes mértékben az iskolára bízzák.”²⁵ A megkérdezettek szerint ez azzal is magyarázható, hogy a szülőknek nincs idejük a gyerekeikkel elég időt tölteni, és ezt a kompenzálást az iskoláktól, tanároktól várják el. Abban a családban ahol mind a két szülő dolgozik, a gyerekekre nem jut elég figyelem és ezt az iskolában a viselkedése is tükrözi. „A gyerekek már köszönni is elfelejtettek, nem hogy számolni”²⁶. Továbbá szerinte ez nem csak az oktatás hibája, hanem épp úgy a szülőké is.

A második leggyakoribb válasz szerint az oktatás színvonala napjainkban közepes. Ezt 17 ember állítja. Szerintük az oktatásban a tanulók mindent megkapnak, hogy szellemileg és tudásilag is megfelelően fejlődjenek. „Napjainkban a gyerekeknek semmi más dolguk nincs, csak a tanulni. A mi időnkben ez nem így volt. Ennek ellenére az oktatás színvonala mégsem emelkedett.”²⁷ Mindössze 10 ember mondta azt, hogy az oktatás színvonala magas. „Az iskolák már sokkal felszereltebb és modern eszközeik vannak. Annak idején még könyv sem jutott mindenkinek. Persze, hogyha egyáltalán volt az iskolában.”²⁸

A felmérés során rákérdeztünk az államnyelv ismeretére, illetve, hogy véleményük szerint mikor lehetett jobban elsajátítani azt. (9. ábra). A kárpátaljai magyarság szempontjából létfontosságúvá vált az 1991-es függetlenedés után az ukrán nyelv elsajátítása. Azok, akik közvetlenül nem voltak ukrán nyelvű közösségben, azoknak csökkent az esélye arra, hogy elsajátítsa az ukrán nyelvet. 1993-ban a magyar nemzetiségű iskolákba is bevezették az ukrán nyelv kötelező oktatását. Az orosz nyelv ez által teljesen kiszorult az oktatásból. „Számomra nem okozott nagy gondot az ukrán nyelv megtanulása, mivel az édesapám is ukrán volt. Sokszor próbáltam segíteni a barátaimnak, de számukra már nem volt olyan könnyű, mint nekem.”²⁹

²⁵ 1953-ban született eszenyi lakos véleménye alapján. Az interjú készült 2013. decemberében.

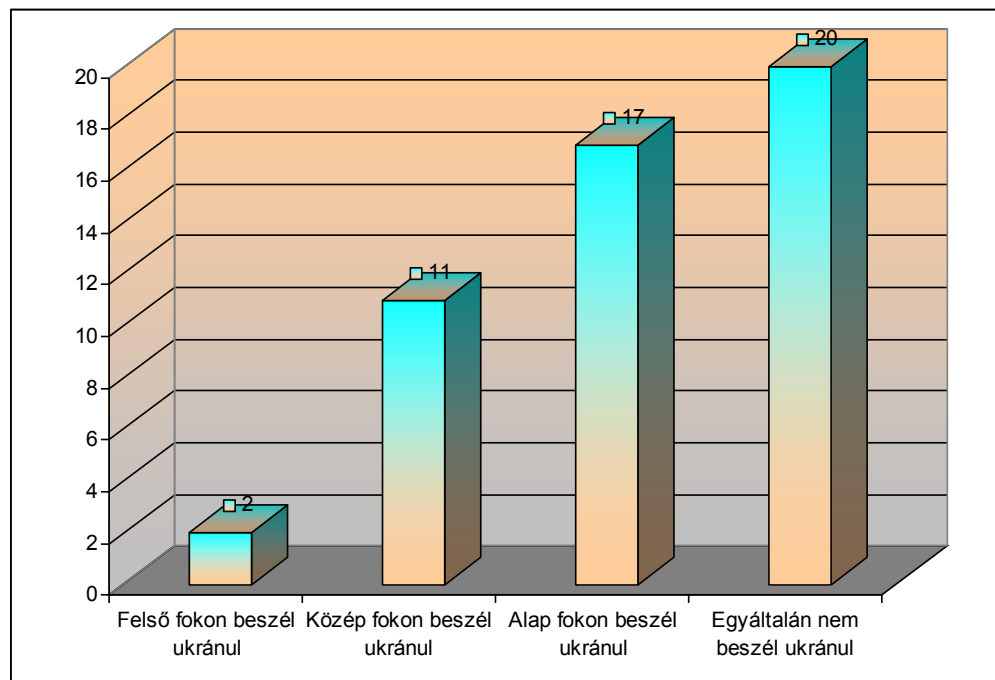
²⁶ 1937-ben született eszenyi lakos elmondása alapján. Az interjú készült 2013. decemberében.

²⁷ 1954-ben született eszenyi lakos elmondása alapján. Az interjú készült 2013. decemberében.

²⁸ 1949-ben született eszenyi lakos elmondása alapján. Az interjú készült 2013. decemberében.

²⁹ 1957-ben született eszenyi lakos véleménye alapján. Az interjú készült 2013. decemberében.

9. ábra: Az adatközlőknek az ukrán nyelv tudása szerinti megoszlása

A megkérdezettek közül 20 ember mondja azt, hogy élete folyamán egyáltalán nem beszél ukránul. Ez többségben azzal magyarázható, hogy mikor az ukrán nyelv dominánssá vált a térségben, ők már nem dolgoztak olyan közegben, ahol szükséges lett volna el sajátítani az ukrán nyelvet. „Nekem már nem kellett megtanulnom ezt a nyelvet. A falu egyik boltjában dolgoztam és nagyon ritkán volt magyaron kívül más a boltban.”³⁰ 17-en nyilatkozták azt, hogy csak alapfokon tudták elmélyíteni az ukrán tudásukat. „Egy magyar faluban nem volt szükséges megtanulni ukránul, és ha pedig menni kellett valahová, nehezen is, de megértettük a dolgokat.”³¹

A kutatásban 11 résztvevő válaszolta azt, miszerint középfokon sikerült elsajátítania az ukrán nyelvet. Fontosnak tartották a nyelv megtanulását, mivel a mindennapi boldogulásban elengedhetetlen. A kutatásban mindössze 2 ember mondta azt, miszerint felsőfokon tudnak beszélni ukránul. Ők a munkájuknak köszönhetően sikerült megtanulni az ukrán nyelvet. Az elmondásuk szerint nem okozott különös nehézségeket a tanulás, mivel az ukrán nyelv nem sokban különbözik az orosz nyelvtől. Sokban megkönnyítette a feladatukat az is, hogy sok a hasonló és rokon értelmű szó. Az elmondásuk szerint minden csak hozzáállása és akarat kérdése.

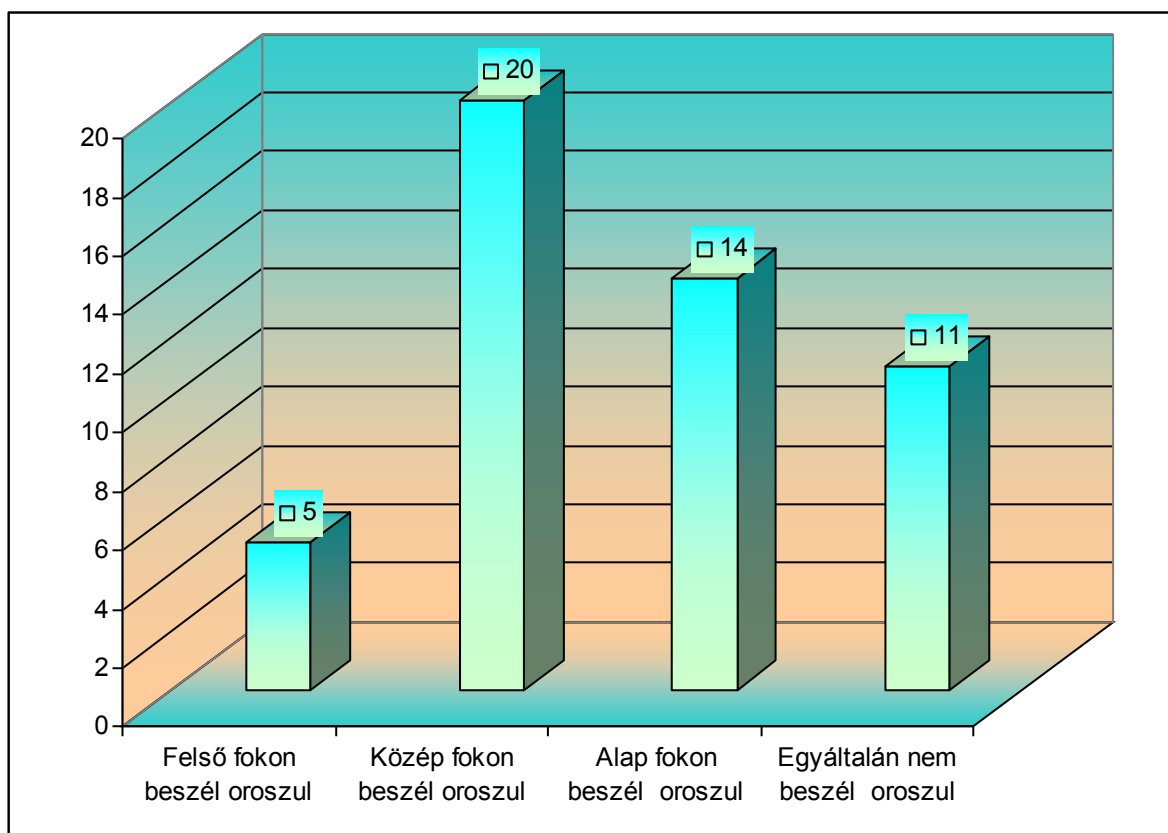
³⁰ 1957-ben született eszenyi lakos elmondása alapján. Az interjú készült 2013. decemberében.

³¹ 1948-ban született eszenyi lakos elmondása alapján. Az interjú készült 2013. decemberében.

„Én nem tudtam volna boldogulni a munkámban, ha nem tanulok meg ukránul. Meg egyébként is nagyon hasonlít az oroszra. Néha összekevertem a két nyelvet, de idővel megtanultam, és mai napig is tudom mind a két nyelvet. Sokszor részesítettek engemet előnyben több falubelivel szemben is, aki egyáltalán nem tudott ukránul.”³²

Ugyanebben a kérdésben megkérdezettek orosz nyelvi ismereteit illetően jelentős változások figyelhetők meg. A legtöbben vannak azok, akik középfokon sikerült elsajátítani az orosz nyelvet. (10. ábra)

10. ábra: Az adatközlőknek az orosz nyelv tudása szerinti megoszlása

A felmérésben részt vett 20 ember mondta azt, hogy az orosz nyelvet jelentősen könnyebb volt elsajátítani, mint az ukrán nyelvet. Ők főképp a munkahelyükön tudták megtanulni az alapokat, majd később a környezet hatására fejlesztették önmagukat, és magasabb szintre emelték a tudásukat az orosz nyelvet illetően. Véleményük szerint az orosz nyelvet némi nehézségekkel, de nem lehetetlen megtanulni. „Az én munkahelyemen az orosz anyanyelvűek nagyon sokszor segítettek a magyarokat. Elmagyaráztak mindent, ezért kedvünk is volt megtanulni oroszul”.³³ A

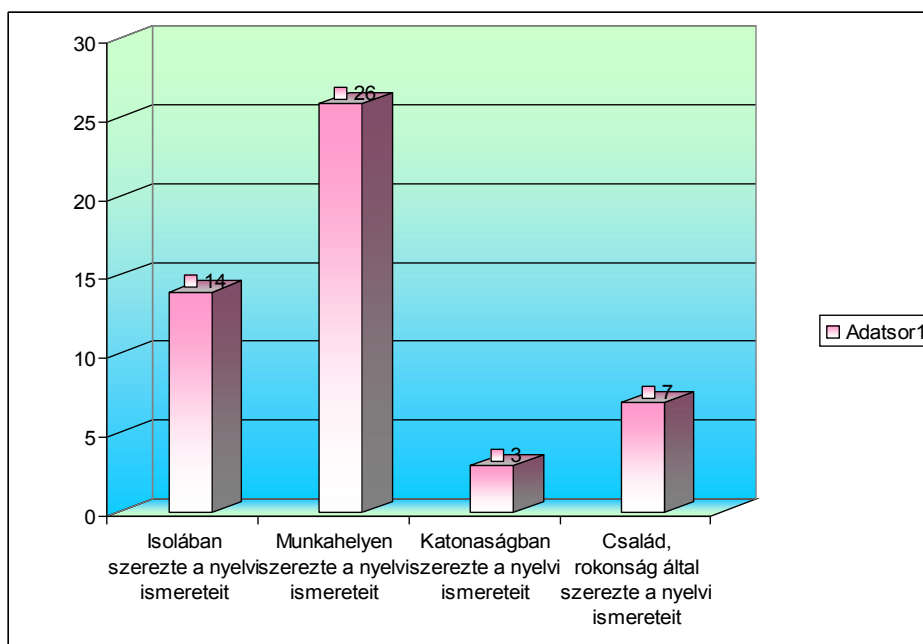
³² 1961-ben született eszenyi lakos elmondása alapján. Az interjú készült 2013. decemberében.

³³ 1945-ben született eszenyi lakos elmondása alapján. Az interjú készült 2013. decemberében.

második leggyakoribb választ az volt, mivel a megkérdezettek közül 14-en válaszolták azt, hogy nekik alapfokon sikerült elsajátítani az orosz nyelvet. Ők ezeket az alapokat az iskolában szerezték meg, és utána nem voltak olyan közegben ahol az orosz nyelvet használni kellett volna. Így a megszerzett tudást nem tudták tovább fejleszteni, ennek értelmében a nyelvtanulási folyamat leragadt az alapokon. A kutatás során ezt 11 személy állította azt, miszerint egyáltalán nem tudták még az alapokat sem elsajátítani. Ide tartoznak azok az emberek is, akik az iskola befejezése után otthon maradtak. Ők szintén arra hivatkoznak, hogy nem volt számukra fontos a nyelvtanulás, hiszen egész életüket egy magyar faluban éltek le, ahol az emberek egyáltalán nem kommunikáltak orosz nyelven. Az előző diagramhoz hasonlóan ebben az esetben is nagyon alacsony azok száma, akik felsőfokon tudták elsajátítani egy idegen nyelvet, jelen esetben az orosz nyelvet. 5 ember nyilatkozta azt, hogy neki ez sikerült ez elérnie. Elsősorban ez a munkahelyi magas követelményeknek köszönhetően sikerült. „A helyi posta egyik dolgozója voltam, és már a munkám kezdete óta mindent oroszul kellett intézni. Senkitől sem kérdezték meg, hogy akar-e vagy nem, muszáj volt és kész.”³⁴

A kutatás során abban a kérdésben miszerint, hol sikerült elsajátítani a nyelvi ismereteiket a felmérésben részt vett személyek közül kimagasló volt az eredmény, miszerint a munkahelyükön tudtak erre szert tenni. (11. ábra) Ezt 26 ember állította, akik szerint munkában könnyebben és hatékonyabban lehetett ezt véghezvinni.

11. ábra: A válaszadóknak aszerinti megoszlása, hogy hol sajátították el a nyelvi ismereteiket

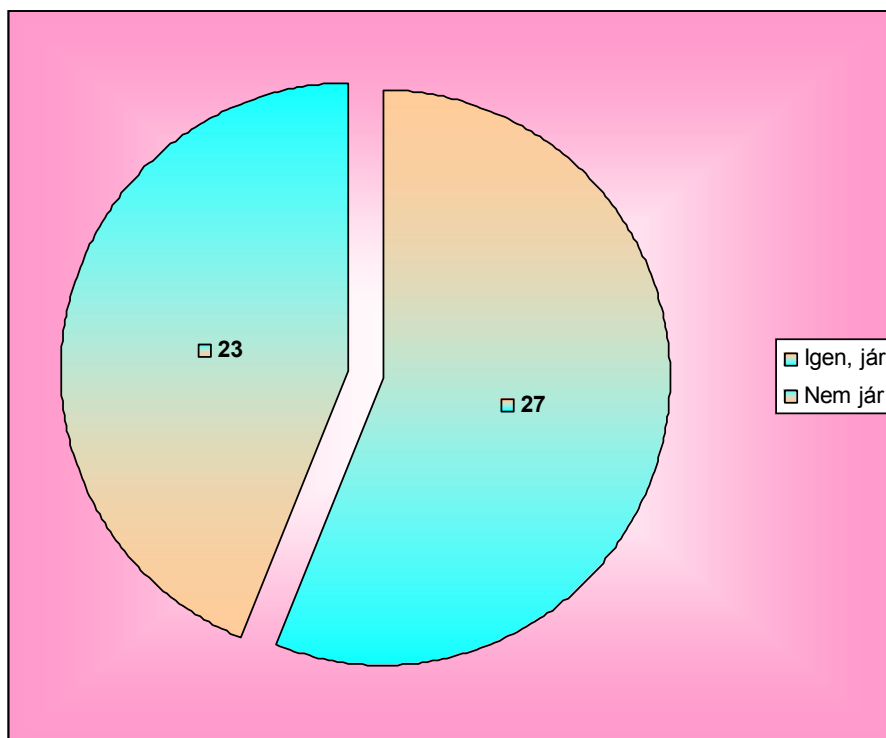
³⁴ 1954-ben született eszenyi lakos elmondása alapján. Az interjú készült 2013. decemberében.

Az iskola is jelentős szerepet játszott az embereknek az orosz nyelv elsajátításában, ezt 14 ember mondta. Család és rokonság segítségével 7 ember tudta elsajátítani a nyelveket. „A barátokkal könnyebben ment a nyelvek elsajátítása. Először csak hallgattam őket, majd később elkezdtem beszéd próbálkozásával, persze több, kevesebb sikerrel. De környezetben könnyebb volt megtanulni.”³⁵

A katonaság a férfiaknál remek lehetőségként szolgált abból a célból, hogy megtanulják az orosz nyelvet. Ők a tapasztalatok mellett így nyelvi ismertetekkel is gazdagodtak a szolgálatuk során. „A katonaság kezdetekor egyáltalán nem tudtam a magyaron kívül más nyelvet. Velem szolgáltak ukránok is, de a legtöbb feletessük orosz volt.”³⁶

A tanulmányozás során fontosnak tartottuk a megtalálni arra a választ, miszerint hogyan változott a megkérdezettek vallási gyakorlása a Szovjetunió éveiben, és azt követően a független Ukrajna megszületését követően. Az adatközlők egyhangúan nyilatkozták azt, hogy a szovjetrendszer idején nem volt megengedett a templomba járás. (12. ábra)

12. ábra. A megkérdezett eszenyi lakosság templomba járás szerinti megoszlása a független Ukrajna éveiben

³⁵ 1932-ben született eszenyi lakos elmondása alapján. Az interjú készült 2013. decemberében.

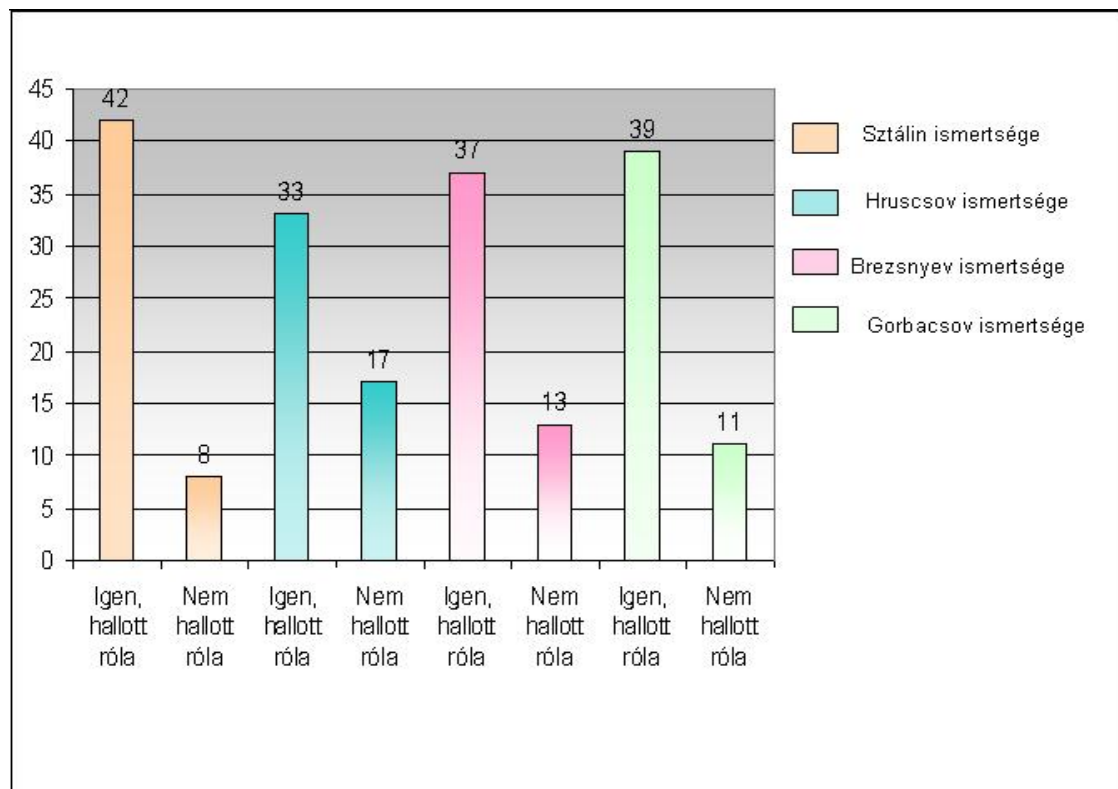
³⁶ 1964-ben született eszenyi lakos elmondása alapján. Az interjú készült 2013. decemberében.

Ez a helyzet a függetlenedés után megváltozott. A diagram is jól ábrázolja, hogy nagyon kevés az eltérés azok között, akik járnak, és akik nem járnak templomban. Azok, akik járnak hitükből adódóan teszik ezt. A másik fele, akik nem járnak templomba általában két fő ok miatt: közönyösek az egyházi élettel kapcsolatban, a másik fele egészségi okok miatt nem tudja ezt megtenni.

A megkérdezettek szerint az egyház helyzete most kielégítő, szabadon járhatnak az emberek a templomba. A templom egyre több tagot számol. Az utóbbi évtizedben megnőtt a Jehova Tanúinak a száma. Saját imaházat is építettek a községen belül Az Eszenyi Református templom folyamatosan újul a templom, imaházat, parkot épített a templom

A kutatás során kíváncsiak voltunk egyes szovjet főtitkárok megítélésére a megkérdezettek körében, hogy milyen vélemény alakult ki róluk és miért, illetve, hogy mennyire ismertek a lakosság körében.

13. ábra. Az adatközlők véleményének aszerinti megoszlása, miszerint halott-e az adott főtitkárról.

A kérdés arra vonatkozott, miszerint halott-e már az adott politikusokról. Jelen esetben a megkérdezetteknek tükrözi a válaszát az adott diagram. A kérdésekben olyan személyek

szerepelnek, akiket egy általános tudással rendelkező személynek ismernie kell. Ennek ellenére nem mindenkinek voltak ismerősek ezek a nevek.

A válaszadók közel háromnegyede, vagyis 42 személy állította azt, hogy már hallott Sztálin személyéről. Azok a válaszok, amivel ezeket a kijelentéseket indokolják nagyon változó és sokszínű. „Sztálin a mi nagyapánk, aki megteremtette a kolhozrendszert, azért, hogy mindenkinek munkát adjon”³⁷. Elmondásuk szerint Sztálin volt a kommunizmus megteremtője és csak javítani szeretett volna az emberek életkörülményein. Továbbá a vélemények között vannak olyanok is, akik nem értik, hogy minek is vannak egy „ilyen példás jó orosz politikusról”³⁸ az emberek rossz véleménynel. Voltak azonban reális állítások az adott személlyel kapcsolatban, miszerint a névéhez fűződik az ötéves terv, valamint említést kapott az általa okozott az 1932-1933-as ukrán holodomor.

A kutatásban résztvevő emberek közül 8 nyilatkozta azt, hogy ő nem is hallott Sztálin személyéről. A válaszukat azzal támasztották alá, miszerint nem néznek televíziót mostanában és nem is politizálnak, ami elég érdekes, mivel ha Sztálinról beszélünk, azt feltételezzük, hogy egy, a Szovjetunióban élő felnőtt embernek tudomása kellett, hogy legyen a szovjet vezér kilétéről függetlenül a televízió nézéstől, vagy a politizálástól. A vélemények közül senki sem mondott olyan dolgokat, ami főképp az ő személyét, tetteit tükrözné. Sőt, egyes emberek lemaradtak az idő történelmi igazság képalkotásáról, ugyanis azzal az állítással, miszerint „Sztálin ukránbarát volt”³⁹ napjainkban valótlan állítás.

A másik jelentős politikus az Nyikita Hruscsov személyéről a megkérdezettek közül 17-en mondták azt, hogy hallottak már róla, és 33 ember válaszolta mondta azt, hogy egyáltalán nem hallott még róla semmit. Azok, akik azt állították, hogy hallottak már róla kész érvekkel nem tudták alátámasztani, mindössze annyival, hogy egy politikus volt a Szovjetunió idején valamint, hogy róla nevezték el az első kolhoz Kárpátalján, ami nem mellesleg Eszenyben volt. Azok, akik semmit sem hallottak róla az évek folyamán, azzal indokolták a válaszukat, hogy őket különösebben nem érdekelte a politika, csak legyen hol dolgozni és jusson a mindennapi megélhetésre.

A harmadik jelentős politikus nem volt más, mint Leonyid Iljics Brezsnyev. A megkérdezettek többsége, 37 ember válaszolta azt, hogy ő már hallott Brezsnyev személyéről. Ők főképp magyar vonatkozásba tudnak róla dolgokat. Például, hogy nagyon jó barátságot ápolt

³⁷ 1936-ban született eszenyi lakos elmondása alapján. Az interjú készült 2013. decemberében.

³⁸ 1942-ben született eszenyi lakos elmondása alapján. Az interjú készült 2013. decemberében

³⁹ 1954-ben született eszenyi lakos elmondása alapján. Az interjú készült 2013. decemberében.

Kádár Jánossal. Valamint, hogy sokszor utazott el Magyarországra, hogy fenntartsa ezt a jó barátságot. Az elmondások szerint nagyon tisztelte az elődjét, Hruscsovot, valamint, hogy ő is azt a politikai irányvonalát szerette volna folytatni, amit az elődjei. Brezsnyev próbálta megszilárdítani azt a Szovjet birodalmat, ami ekkor már bomlásnak indult.

Azok, akik még nem hallottak semmit sem Brezsnyevről 13-an voltak. Ők azt állítják, hogy szerintük nem volt egy jelentős politikus ahhoz, hogy különösebb dolgokat halljanak róla, és ők nem foglalkoztak és nem foglalkoznak jelenleg sem politikával.

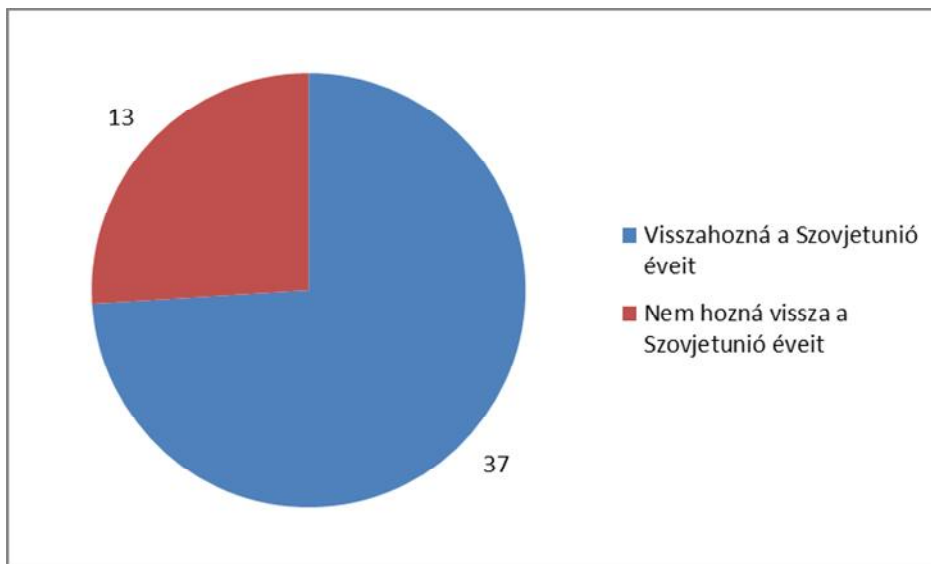
A negyedik személy Mihail Gorbacsov volt, 39 ember mondta azt, hogy halott már róla. Ők különböző meglátásból közelítették meg a karakterét. Voltak olyanok, akikben reális kép formázódott a volt szovjet pártfőtitkárról. Többen is azt állították, hogy ő volt a Szovjetunió utolsó pártfőtitkárja, de ennek ellenére mégis népszerűtlen volt, és ezt azzal magyarázták, hogy az ígéreteit nem váltotta valóra. Valamint nem támogatta a független Ukrajna létrejöttét. A legfontosabb hozzá kapcsolódó események ismeretesebbek voltak a megkérdezettek számára. Az adatközlők többsége nyilatkozta azt, hogy Gorbacsovnak volt az is köszönhető, hogy véget ért a hidegháború, az ő nevéhez fűződik a peresztrojka, és a szesztilalom, valamint több vélemény szerint ő miatt szét a Szovjetunió.

Azok, aki nem hallottak róla, mindössze 11-en voltak. Ők szintén úgy gondolják, hogy számukra a politika nem fontos és, hogy egy köznapi embernek ezzel nem is kell foglalkoznia.

Összességében, tehát levonható a következtetés miszerint a megkérdezetteknek Sztálin volt az, akit a legjobban ismertek, és Hruscsovot a legkevésbé. Brezsnyev szintén sokak számára ismerős volt. Gorbacsovnál kevesen voltak azok, akik semmit sem tudtak róla.

A következő kérdés arra vonatkozik, miszerint a megkérdezettek visszahoznák-e a Szovjetunió éveit, vagy sem. Ezt a kérdést megosztotta a megkérdezetteket, azonban a többség a szovjetrendszer mellett döntött. (14. ábra)

14. ábra. A megkérdezettek véleményének aszerinti megoszlása, hogy visszahozná-e a Szovjetunió éveit

A Szovjetunió felbomlását illetően 37 ember mondta, azt, hogy ha tehetné, ő visszahozná a rendszert. A szovjetrendszer munkát és megélhetést biztosított minden embernek. Az elmondásuk szerint napjainkban ez a társadalom legnagyobb problémája, ugyanis a munkanélküliség tönkre tehet egy egész családot, és az államnak ezzel a kérdéssel kellene foglalkoznia. A Szovjetunióról senki sem gondolta volna, hogy egyszer véget ér. „Egy miniszterelnök tudta évekig tartani a hatalmat a kezébe, és így megnyerte magának a nép bizalmát. Visszaállna a jog és a törvény. Lenne hová bepanaszolni az ember fájdalmát. Ingyenes lenne a kórházi ellátás. Remélem, több nyugdíjat is kaphatnánk az éveinkért.”⁴⁰ A résztvevőkből 13-an nyilatkozták azt, miszerint nem hoznák vissza a Szovjetunió éveit. Többségük ezt azzal támassza alá, miszerint a rendszert erőszakkal építették ki, és az embereknek sorban kellett állniuk mindenért. A vezetőséget nem lehetett felülbírálni, ők mindenki és mindenek felett álltak. Ukrajna szabad lehetőségeket biztosít az élet minden területén. Az emberek nem szívesen emlékeznek vissza a sorban állásra, és a kuponok használatára. Ők szerint jobb a helyzet ma, mint akkor volt, és nem szeretnék, ha visszatérnének a szovjet idők. „Ha egy rendszer megbukott, azt már nem lehet, és nem is kell visszahozni”.⁴¹

⁴⁰ 1936-ban született eszenyi lakos elmondása alapján. Az interjú készült 2013. novemberében.

⁴¹ 1942-ben született eszenyi lakos elmondása alapján. Az interjú készült 2013. novemberében.

Felhasznált irodalom:

1. BAKURA Gábor: Eszeny településtörténete különös tekintettel a szovjetrendszer helyi kiépítésére. Diplomamunka. Beregszász, 2011.
2. BÁRDI Nándor- FEDINEC Csilla- SZARKA László: Kisebbségi magyar közösségek a 20. században. Bp., 2008.
3. BOCSKOR MEDVECH Andrea: Alapvetések az ukrán magyarságkép kérdéséhez és a magyar múlt ukrán megítéléséhez (1991-2011) Poliprint, Ungvár 2012.
4. BOTLIK József : Egastas Subcarpathica. Adalékok az Északkeleti- Felvidék és Kárpátalja XIX-XX. Századi történetéhez. Bp., 2000.
5. BOTLIK József -DUPKA György: Ez hát a hon.... Tények, adalékok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből (1918-1991). Bp.-Szeged, 1991
6. CSANÁDI György: Sorsfordító évek sorában. PoliPrint, Ungvár, 2004.
7. CSERNICSKÓ István: A nyelvpolitika és a kisebbségi nyelvi jogok Ukrajnában 1991 és 2011 között http://elib.kkf.hu/ewp_11/2011_1_07.pdf letöltési idő: 2014. február 9.
8. FEDINEC Csilla, VEHES Mikola: Kárpátalja 1919–2009: történelem, politika, kultúra. Argumentum, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete. Bp.2010.
9. FEDINEC Csilla: Fejezetek kárpátaljai magyar közoktatás történetéből (1944-1991) Bp., 1999 86. <http://mek.oszk.hu/07400/07493/07493.pdf>
10. FEDINEC Csilla-VERES Mikola: Kárpátalja évszámokban (1867-2010). Hoverla, Ungvár, 2011 <http://mek.oszk.hu/09600/09645/09645.pdf> letöltési idő: 2014. március 13..
11. Микола ВЕГЕШ, Чілла ФЕДИНЕЦЬ, Маріан ТОКАР, Юрій ОСТАПЕЦЬ: Унікальність Закарпаття в його історії. <http://www.mtaki.hu/data/files/60.pdf> letöltési idő : 2014.március.25

Internet:

1. <http://mek.oszk.hu/02100/02129/02129.htm#39> letöltés idő: 2014. január
2. http://adatbank.transindex.ro/region/kisebbssegkutatas/pdf/VIII_Statisztikai%20tablazatok%205.pdf letöltés idő : 2014.március 20.
3. Kárpátalja településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai 1880–1941. KSH, Budapest, 1996.; Ukrajna Állami Statisztikai Bizottsága <http://www.ukrcensus.gov.ua>
4. <http://mek.oszk.hu/09600/09645/09645.pdf> , letöltési idő:2014.április 12.
5. http://konyvbirodoalom.at.ua/term_tud/Molnar_Jozsef_-_Karpatalja_nepessege.pdf)
letöltési idő: 2014.április

Ábrák jegyzéke:

1. ábra	8
2. ábra	10
3. árba	11
4. ábra	12
5. ábra	13
6. ábra	14
7. ábra	15
8. ábra	16
9. ábra	18
10. ábra	19
11. ábra	20
12. ábra	21
13. ábra	22
14. ábra	25